

Моделі управління вищою освітою

Досліджено моделі управління вищою освітою в різних країнах світу, визначено їх переваги та недоліки. Доведено, що модернізація системи вищої освіти в Україні вимагає модернізації самої моделі управління цією системою.

The management models of higher education in different countries of the world have been researched, their advantages and disadvantages have been defined. It was proved that the modernization of the Ukraine higher education system has to be modernized by the modernization of the system management model itself.

Світовий досвід містить багато позитивних прикладів ефективного управління освітою. У країнах, де суспільство дійсно виявляє щире зацікавлення питаннями розвитку освіти, а держава належним чином дбає про створення повноцінних умов функціонування освітньої галузі, відбувається неухильний поступ уперед не тільки самої освіти, але й суспільства в цілому. Раціональне поєднання зусиль держави та суспільства стає гарантом сталого прогресу. При цьому в різних державах реалізуються різні моделі управління освітою. Вони формувалися та функціонують відповідно до історичного досвіду народів, їх вікових традицій, під впливом соціально-економічних та історико-культурних цінностей, реальних умов проживання та сформованого менталітету [1, с. 200-201].

На сучасному етапі розвитку суспільства характерним для світового співтовариства є формування нових підходів до організації системи вищої освіти, проведення її модернізації відповідно до викликів ХХІ ст.

Слід зазначити, що модель (зразок) – це “уявна або матеріально-реалізована система, яка відображає або відтворює об’єкт дослідження (природний чи соціальний) і здатна змінювати його так, що її вивчення дає нову інформацію стосовно цього об’єкта” [2, с. 516]. До моделі висувається вимога адекватності – її відповідність реальній дійсності. Відтак модель

управління вищою освітою має відображати закономірності розвитку даної галузі, її місце і роль у суспільстві, участь держави в її розвитку.

Таким чином на систему вищої освіти впливають процеси та тенденції, що відбуваються в розвитку людської цивілізації. Саме за таких умов формується відповідна модель управління освітою в конкретній державі. У цьому аспекті доцільно розглянути дослідження вітчизняних науковців.

Так, А. Мазак порівнює соціалістичну та ринкову моделі освіти та визначає їх характерні риси [6]. Однією з характерних рис соціалістичної моделі освіти він визначає те, що держава фінансує переважно заклади та установи, які можуть бути тільки державними. Але держава не фінансує батьків студентів, які отримують освіту. У ринковій моделі батьки самостійно шукають ресурси, щоб сплатити за отримання якісної освіти. Доступність освіти досягається через прозорість, різноманітність способів здобуття освіти та через здорову конкуренцію на ринку освітніх послуг і розвиток освітніх технологій. При цьому держава має бути майже повністю усунута від фінансування й утримання освіти. Ринкова модель створює умови для максимальної відповідності освіти ринкам праці, а це відповідає інтересам як бізнесу, так і громади.

Н. Колісніченко, порівнюючи бюрократичну (“адміністративну”) та колегіальну моделі управління вищою освітою, визначає суть бюрократичної моделі, яка полягає у функціональному розподілі повноважень між центральним державним управлінням та академічною верхівкою, що визначають і планують завдання, які необхідно виконати [4]. На думку автора, бюрократична модель діє ефективно у стабільних зовнішніх умовах, що потребують стандартних управлінських рішень, а колегіальна модель більш адаптована до ринкової економіки, тому швидше реагує на змінні чинники.

С. Калашнікова розглядає моделі управління американською державною вищою освітою на рівні штату. Вона стверджує, що адміністративна модель централізованого типу діє у 23 штатах, а децентралізована – у 28 штатах. Основною рисою централізованих систем управління вищою освітою є наявність єдиного керівного органу на рівні штату, який управляє всією системою вищої освіти штату в цілому та кожним її закладом безпосередньо. Державні заклади вищої освіти у таких штатах не мають власних рад опікунів. Їхні функції виконує спільний для всіх орган штату. Така модель називається “університетська система” або “система університету штату”. Основною характерною рисою децентралізованої моделі управління вищою освітою на рівні штату, стверджує С. Калашнікова, є те, що кожний державний заклад має свій власний керівний орган – раду опікунів. Саме цей орган здійснює безпосереднє управління конкретним навчальним закладом. Крім того, існує орган на рівні штату, який координує систему вищої освіти штату в цілому, не втручаючись у внутрішню діяльність навчального закладу. Слід зазначити, що в США існує два типи децентралізованої моделі управління вищою освітою: перший тип, коли

керівництво здійснює консультативно-координуючі ради; другий – керівництво здійснює регулюючо-координуючі ради. Відповідно до типів управління існують типи органів управління вищою освітою на рівні штату: перший тип має високий ступінь децентралізації, а другий – є перехідною ланкою від децентралізованої до централізованої моделі управління. Разом із тим усі моделі управління вищою освітою в США мають громадсько-державний характер [3, с. 78-92].

Сьогодні в науковій літературі пропонуються дві моделі управління вищою освітою: модель державного контролю та модель державного нагляду за вищою освітою [8, с. 109-129]. Розглянемо відмінності цих моделей, які представлені на рис. 1.

У результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що модель державного контролю системи вищої освіти менш придатна для інновацій і трансформацій освіти, оскільки надмірний зовнішній контроль підриває здатність вищих навчальних закладів продукувати й поширювати знання. Разом із тим модель державного нагляду надає професійну автономію закладам вищої освіти у вирішенні фінансових й навчально-організаційних питань, що дозволяє їм швидко реагувати на організаційні зміни та інновації. Водночас не можна відмовлятися від втручання держави в управління освітою. Слід зауважити, що державне регулювання вищої освіти вкрай необхідно. При цьому кожний вищий навчальний заклад має відповідати за ефективність та якість своєї діяльності шляхом підзвітності.

Отже, попри те, що моделі управління освітою автори називають по-різному, всі вони перебувають у рамках двох основних підходів до управління освітою: централізованого і децентралізованого. Централізованими на загальнонаціональному рівні є системи управління Франції, Швеції та на рівні земель у ФРН. Це виявляється в підпорядкуванні більшості компонентів освітньої системи національним міністерствам освіти або іншим аналогічним органам, у державному регулюванні багатьох питань поточної діяльності освітніх закладів, стандартизації в загальнонаціональному масштабі та у повній фінансовій залежності навчальних закладів від держави [5, с. 47-49].

У таких країнах, як Великобританія, Данія та Нідерланди управління освітою є децентралізованим. Воно здійснюється в основному на регіональному і місцевому рівнях за допомогою різних проміжних органів управління, а також окремими навчальними закладами. Центральні органи управління освітою, в тому числі й Міністерство освіти, обмежуються визначенням загальної стратегії розвитку освіти, виділенням у зв'язку з цим відповідних фінансових ресурсів, наглядом за напрямками та результатами діяльності освітніх закладів, але не втручаються в їх поточну діяльність [9; 10].

Модель державного контролю системи вищої освіти	Модель державного нагляду за вищою освітою
Традиційно використовується у континентальній Європі	Походить із традицій британської та американської системи вищої освіти
Монополія держави на освіту	Роздержавлення освіти
Централізація процесу прийняття рішень та жорсткий контроль за вибором заданої політики та її втіленням у життя	Децентралізація управління: чітке розмежування функцій між центральними, регіональними і місцевими органами управління, органами місцевого самоврядування та вищими навчальними закладами
Система управління ігнорує або недооцінює регіональні особливості, обмежує ініціативу місцевих органів управління та вищих навчальних закладів	Урахування громадської думки, прозорість розроблення, експертизи, апробації та прийняття управлінських рішень
Держава призначає керівний персонал, навіть завідувачів кафедр	Використання демократичних принципів у призначенні керівників вищих навчальних закладів, завідувачів кафедр та в їх атестації
Система управління посилює авторитарні тенденції керівництва, нав'язує надмірну одноманітність форм і методів роботи	Поєднання державного і громадського контролю в управлінні вищою освітою
Держава майже виключно створює та фінансує вищі навчальні заклади	Диверсифікація створення та фінансування закладів вищої освіти
Конкуренція відсутня	Конкуренція на ринку освітніх послуг

Рис. 1. Моделі державного управління вищою освітою

Можна погодитися з думкою Т. Фінікова відносно того, що і централізована, і децентралізована системи освіти мають як свої потенційні переваги, так і недоліки [8, с. 121]. Наприклад, децентралізація може призвести до збільшення розриву між якістю надання освітніх послуг у різних регіонах (багатих і бідних, великих і малих), загострення проблем рівності та доступності. Внаслідок цього децентралізація може призвести до виникнення побічного ефекту – збільшення розриву між багатими та бідними. При цьому децентралізація залежить ще й від політичних та економічних умов у країні. Тому децентралізація у сфері вищої освіти неможлива, якщо іншими сферами діяльності держава управляє централізовано.

Що стосується моделі управління вищою освітою в Україні, то відповідно до Національної доктрини розвитку освіти вона визначається як державно-громадська, яка “має враховувати регіональні особливості,

тенденції до зростання автономії навчальних закладів, конкурентоспроможності освітніх послуг. ...Нова модель системи управління сферою освіти має бути відкритою і демократичною. У ній передбачається забезпечення державного управління з урахуванням громадської думки, внаслідок чого змінюються навантаження, функції, структура і стиль центрального та регіонального управління освітою” [7, с. 68]. Слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку модель управління вищою освітою в Україні поєднує елементи як централізації, так і децентралізації, що заважає функціонуванню і розвитку цієї галузі.

Підсумовуючи можна сказати, що аналіз вітчизняної наукової літератури щодо моделей управління освітою дозволяє зробити висновок, що автори по-різному називають моделі, але всі вони перебувають у рамках двох основних підходів до управління: централізованого і децентралізованого. Крім того, з метою забезпечення якості вищої освіти, країни все більше залучають до управління громадськість. Разом із тим можна виділити деякі спільні риси щодо мети втручання держави у справи вищої освіти: по-перше, держава забезпечує якість навчання; по-друге, фінансує систему вищої освіти й притягує вищі навчальні заклади до відповідальності за витрачені державні кошти; по-третє, задля забезпечення потреб економічного розвитку держава гарантує підготовку людських ресурсів.

Література:

1. Дейвіс Н. Європа: Історія / Н. Дейвіс ; [пер. з англ. П. Таращука]. – К. : Основи, 2000. – С. 200-201.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Калашнікова С. А. Управління державним сектором вищої освіти в США : дис. ...кандидата наук з держ. упр. : 25.00.05 / Калашнікова Світлана Андріївна. – К., 1999. – 225 с.
4. Колісніченко Н. М. Взаємозв'язок державного регулювання та механізмів самоорганізації в управлінні вищою освітою : дис. ...кандидата наук з держ. упр. : 25.00.02 / Колісніченко Наталя Миколаївна. – К., 2003. – 201 с.
5. Корсак К. Трансформація освітньої політики у розвинутих країнах / К. Корсак, А. Яновський // Економічний часопис. – 1999. – № 4. – С. 47-49.
6. Мазак А. В. Управління освітньою галуззю в умовах становлення громадянського суспільства в Україні: регіональний аспект : дис. ...кандидата наук з держ. упр. : 25.00.02 / Мазак Андрій Вольдемарович. – К., 2005. – 209 с.
7. Національна доктрина розвитку освіти : Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002 // Вища освіта. Нормативно-правові акти про організацію освіти у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації : у 2 кн. / [М. І. Панов, Ю. П. Битяк, Г. С. Гончарова та ін.] ; за

ред. М. І. Панова. – Х. : Право, 2006. – С. 62-71.

8. Фініков Т. В. Сучасна вища освіта: світові тенденції і Україна / Т. В. Фініков. – К. : Таксон, 2002. – 176 с. (Серія “Вища освіта в сучасному світі”).

9. Dahlman C. J. China and the knowledge economy: seizing in the 21st century. – Washington DC : World Bank, 2001. – 762 p.

10. Harman G. Institutional Mergers in Higher Education: Lessons from International Experience / G. Harman, K. Harman // Tertiary Education and Management. Kluwer Academic Publishers, 2003. – Volume 9. – № 1. – P. 29-44.